

Par latgaļu valodas alfabēta ieviešanu

Es ļasītājs latgaļu valodā, savā rakstā atsaukšos uz grāmatu Juris Cibulš, Lidija Leikuma. Vasals! Latgaliešu valodas mācība. 2003. (turpmāk “Vasals!”). Grāmatas “Vasals” autori (4.lpp.) norāda, ka viņi savā grāmatā lietojuši Pītera Stroda pareizrakstību. Tai pašā lpp. grāmatas autori raksta: ”Laba ir tāda rakstība, kas patiesi atspoguļo runāto, un visvieglāk mācīties ir tādu pareizrakstību, kur katrai skaņai alfabētā ir savs burts.” Zelta vārdi. Tāda rakstība ir gan latviešu, gan krievu valodai. Taču ne P.Strods, ne vēlākie valodnieki, ne paši grāmatas autori neuzņēma kursu uz šādu rakstību. Lai tādu rakstību panāktu latgaļu valodai bija jāievieš savs alfabēts, taču latgaļu rakstu valoda izrādījās iesprostota latviešu valodas alfabēta robežās. Bet latviešu valodas alfabēts ir pārāk trūcīgs, lai uzrakstītu visus latgaļu valodas vārdus tā, kā tos izrunā.

Varam iedomāties, kādos apstākļos 1933.g. P.Strods izstrādāja savu pareizrakstību. Ja pat šodien ir ļaudis, kas latgaļu valodu uzskata par latviešu valodas dialektu un pat valodas likumā (2000.g.) rakstīts (“Vasals!” 5.lpp.): “Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.” Bravo! Latgaļu valodu, kas ir vairākus tūkstošus gadu sena, nosaukt par paveidu (dialektu) kādai ļoti jaunai valodai, kas ar šādu nosaukumu “latviešu valoda” ieviesusies tikai 18.gs. (tāpat kā pati “latviešu tauta”)!!! Te mēs redzam, cik cītīgi latvieši interesējas par savas tautas vēsturi. Patiesība ir pilnīgi pretēja. Atskatoties uz latviešu valodas izcelsmi, varam teikt, ka, neskatoties uz latviešu valodas sakoptību, ne uz to, ka tā jau sen tiek dēvēta par valodu, latviešu valoda nav patstāvīgi attīstījusies valoda, kādas ir senās valodas: latgaļu, kuršu, lībiešu. Latviešu valoda ir veidota uz latgaļu valodas bāzes, jo vidus dialekts ,tāpat kā lībiskais dialekts un augšzemnieku dialekts ir latgaļu valodas dialekts. Pēc definējuma dialekts ir kādas valodas (tātad jau esošas valodas) paveids. Šī esošā valoda varēja būt tikai latgaļu valoda, jo latviešu valodas vēl nebija. Tā vēl tikai veidosies uz vidus dialekta bāzes. Tātad latviešu “valoda” ir tikai latgaļu valodas paveids (dialekts!). 1933.g. viedoklis par latgaļu valodu kā latviešu valodas dialektu, protams, vēl vairāk dominēja un līdz ar to lēmējiem nebija šaubu, ka latgaļu rakstu valodai jāiekļaujas latviešu valodas alfabētā. Brīnums, ka atļāva divus papildus burtus “y” un “ō”.

“Vasals!” 18.lpp. autori raksta, ka, atšķirībā no latviešu valodas, latgaļu valodā ir cietie un mīkstie līdzskaņi, taču rakstībā šī mīkstināšana netiek atzīmēta. Līdz ar to mīkstinātie līdzskaņi rakstībā nav izmantojami (izņemot ģ, ķ, ļ, ņ), tos izmanto tikai izrunā. Rezultātā šodien valodnieki man māca: raksti “saule” — izrunā “sauļa”, “zeme” — “zama” ,”upe — upa”, “svece — svača” ,mēle — māļa” ,”pele — paļa” ,”dzērve — dzārva”. Bet mēs nevaram pieņemt angļu valodas principu, kad raksta vienu, bet izrunā citu, jo angļiem netraucē neviens cita valoda, bet mums traucē latviešu valoda, tāpēc, ka latviski uzrakstīto mēs arī uztveram latviski.

Izveidojusies kaut kāda latgaļu surogāt—rakstu valoda: pa vidu latgaļu valodas vārdiem parādās latviešu valodas vārdi. Tā nav patstāvīga latgaļu rakstu valoda, bet gan latgaļu—latviešu rakstu valoda. Tā ir nemitīga pielāgošanās latviešu rakstu valodai, pie kam katrs rakstītājs pielāgojas mazliet citā (savā) stilā. Es esmu latgalis un, kā lielākā daļa latgaļu, mazliet neieredzu latviešu valodu, kas nav mana dzimtā valoda, bet apstākļu spiests esmu to pieņēmis. Mani kaitina tas, ka latgaļu rakstu valodā parādās latviešu valodas vārdi. Un tas ir arī amorāli, ka no latgaļu valodas paveida (latviešu valodas) pārveidotie vārdi iespiežas

atpakaļ pamatvalodā, to piesārņodami, kropļodami. Ar šo pielāgošanos latviešu valodai mēs, latgaļi, it kā pieņemam to, ka latgaļu valoda par tādu latviešu valodas dialektu vien kļuvusi, neskatoties uz savu seno izcelsmi. Ar šo mēs arī apliecinām savu mazspēju latgaļu rakstu valodas sakārtošanā.

Mums, latgaļiem, vienīgā izeja ir ieviest latgaļu valodas alfabētu, t.i. papildus tagad lietojamiem burtiem pievienot vēl deviņus: *́*, *̇*, *̈́*, *̈́*, *̈́*, *̈́*, *̈́*, *̈́*, *̈́* rakstībā tiem uzrādot mīkstinājuma zīmes. "Vasals!" 7. lpp. kā latgaļu valodas alfabēts ir uzrādīts tas pats latviešu valodas alfabēts, papildināts ar burtiem "y" un "o", taču ar to nepietiek. Alfabēts ir jāpapildina vēl ar minētiem deviņiem mīkstinātiem burtiem. Tikai tad latgaļu rakstu valoda kļūs par tādu, kas precīzi atspoguļo runāto. Ieviešot mīkstinājuma zīmes augstāk minētajiem burtiem, mēs nebūt nebūtu pionieri šai jomā, jo poļu rakstu valodā mīkstina trīs no augstāk uzskaitītajiem burtiem: *ć*, *ś*, *ź*, uzrādot mīkstinājuma zīmes rakstībā: *bić* (sist), *cześć* (gods), *czyścić* (tīrīt), *wiedźma* (ragana), *groźba* (draudi), *dźwig* (celtnis), *kość* (kauls), *ścigać* (dzīties pakaļ), *boćwina* (biešu lapas). Zemāk doti rakstu paraugi latgaļu valodā katram burtam (Dagdas izloksnē).

Burts b: "bārnešs", "tī aug mozs bārzenšs", "bādēigs", "izgrōba palnus", "izglōba dzēivēibu".

Burts c: "sauļa ļāca", "izdzeņ cārmiš, byusi dūšēigōks", "cōļš", "īmārcā lynus".

Burts d: "pīsasyuēcōs dāļa", "itū dāļi vajag geļlavōt " "dāleņš", "izsvīda madu".

Burts p: "pāliš apgrauža maiži", "istīpa viervi", "pāšķi", "pāčōk".

Burts s: "šāt rudzus", "paļdišs", "gūvs", "kaķišs", "suņš".

Burts t: "tāta", "muā"; darbības vārdi nenoteiksmē beidzas ar mīksto *́*: "tī " "darēit" "runōt", "rakstēit" "lasēit".

Burts v: "vādzeļa", "vāži", "vājs", "pļōva mīžus", "gūvs mōva".

Burts z: Rainis (Jōņš Plīkšāns): "Muna jaunu dīnu žāma! Seņ as tevis naredžāju...". No sadzīves: "a gūvs kāi parōva, tāi as ap žamš".

Kāi radzam, latgaļu alfabeta izmōtōšona dūd īspāju rakstēit precīzi tāi kāi māš runojam. Jautōjumu par latgaļu volūdys alfabeta īvīsšonu vajag izlemī literātym, par tū, ka literāti visosōk izjūt latgaļu rokstu volūdys napiļnēibys. Par kū Rainis, byudams latgaļš, naraksteja latgaliski. As dūmoju par tū, ka jis navarāja uzrakstēit teiri latgaliski: iznōca vīns vōrds latgaliski, ūtrs latviski (latvīšu volūdys alfabēts īrūbežova).

Jou šudiņ var tipogrāfiski izdūt grōmotu teiri latgaliskā volūdā, ar mynātō alfabeta izmōtōšonu. Tam nūlūkam jir vajadzēigs maketēitōjs izdevnīcēibā, kam jir atbylstūši īprogrammēits dators. Tāids maketēitōjs uzraksteja māņ šitōs loppusis, kurōs as sovā malnrokstā mēikstinōjuma zeimiš salyku ar rūku. Ja lasēitōji itū latgaļu volūdys rakstēibu atzeitu par lobu asam, tod atlyktu panōkī mynātō latgaļu alfabeta īvīsšonu internetā, leidzēigi, kāi panōcam latvīšu alfabeta īvīsšonu. Tys nūzeimāj karu ar oficialūs īstōžu īrēdņim, kas parosti pretojas it vysam. Tehniski tū izdarēit var eisā laikā, gōlvonais pōrlīcynōt, ka latgaļim itū vajag.

A latgaļim itū vajag !

Adolfs Stalidzāns